

ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ТА ЕЛЕМЕНТИ ОХОРОНЮВАНИХ ЛАНДШАФТІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДХОДІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ДОКУМЕНТІВ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Карпенко Ю.О., Сverdlov В.О.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
вул. Гетьмана Полуботка, 53, 14013, м. Чернігів
yuch2011@i.ua, vovasv8989@ukr.net

У роботі досліджено теоретико-методичні та прикладні аспекти врахування природоохоронних територій і елементів охоронюваних ландшафтів у процесі підготовки та реалізації стратегічної екологічної оцінки (СЕО) документів планування територіальних громад. Проаналізовано функціональну роль об'єктів природно-заповідного фонду у формуванні екологічного каркасу територій та забезпеченні екологічної безпеки на локальному рівні. Обґрунтовано значення ландшафтного підходу як інструменту інтеграції екологічних чинників у просторове планування та управління територіальним розвитком.

Визначено місце природоохоронних територій у структурі процедур СЕО, зокрема на етапах визначення обсягу оцінки, підготовки звіту, аналізу альтернатив та прийняття управлінських рішень. Розкрито особливості врахування як формалізованих (об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ)), так і неформалізованих елементів охоронюваних ландшафтів, включаючи водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, водно-болотні угіддя, зелені насадження, природні біотичні комплекси. Акцентовано увагу на необхідності комплексного використання геоінформаційних систем і просторового аналізу для ідентифікації екологічно чутливих територій.

Запропоновано підхід до оцінювання екологічної чутливості територій на основі інтегральних показників, що враховують площу, ступінь фрагментації, рівень антропогенного навантаження та екосистемну цінність природних комплексів. Доведено, що інтеграція даних про природоохоронні території у процедури СЕО сприяє підвищенню якості планувальних рішень, мінімізації негативного впливу на довкілля та забезпеченню збалансованого розвитку територіальних громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при розробці містобудівної документації, стратегій розвитку територіальних громад та вдосконаленні процедур СЕО в Україні. *Ключові слова:* стратегічна екологічна оцінка, територіальні громади, природно-заповідний фонд, охоронювані ландшафти, інтегральний показник екологічної чутливості, ландшафтне планування, сталий розвиток, геоінформаційні системи.

Nature conservation areas and elements of protected landscapes in the system of preparation and implementation of approaches to strategic environmental assessment of planning documents of territorial communities. Karpenko Yu., Sverdlov V.

The paper explores theoretical, methodological and applied aspects of taking into account protected areas and elements of protected landscapes in the process of preparing and implementing strategic environmental assessment (SEA) of planning documents of territorial communities. The functional role of nature reserve fund objects in forming the ecological framework of territories and ensuring environmental safety at the local level is analyzed. The importance of the landscape approach as a tool for integrating environmental factors into spatial planning and territorial development management is substantiated. The place of protected areas in the structure of SEA procedures is determined, in particular at the stages of determining the scope of the assessment, preparing the report, analyzing alternatives and making management decisions. The features of taking into account both formalized (objects of the nature reserve fund (NRF)) and informal elements of protected landscapes, including water protection zones, coastal protection strips, wetlands, green spaces, natural biotic complexes, are revealed. Attention is focused on the need for comprehensive use of geographic information systems and spatial analysis to identify environmentally sensitive areas.

An approach to assessing the environmental sensitivity of territories based on integral indicators that take into account the area, degree of fragmentation, level of anthropogenic load and ecosystem value of natural complexes is proposed. It is proven that the integration of data on nature reserves into SEA procedures contributes to improving the quality of planning decisions, minimizing negative impact on the environment and ensuring balanced development of territorial communities.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of their use in the development of urban planning documentation, strategies for the development of territorial communities and improving SEA procedures in Ukraine. *Key words:* strategic environmental assessment, territorial communities, nature reserve fund, protected landscapes, integrated indicator of ecological sensitivity, landscape planning, sustainable development, geographic information systems.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку територіального управління в Україні характеризується активізацією процесів децентралізації, що супроводжується передачею значних повноважень у сфері просторового планування та природокористування на рівень територіальних громад. За таких

умов суттєво зростає відповідальність органів місцевого самоврядування за екологічну збалансованість прийнятих рішень, особливо в контексті довгострокового планування розвитку територій. Водночас посилення антропогенного навантаження, інтенсифікація використання природних ресурсів, урбанізаційні процеси та зміни клімату призводять до деградації природних екосистем, втрати біорізноманіття та порушення ландшафтної структури територій.

У цьому контексті стратегічна екологічна оцінка (СЕО) виступає одним із ключових інструментів інтеграції екологічних аспектів у процеси розроблення документів державного планування, зокрема стратегій розвитку територіальних громад, генеральних планів населених пунктів та комплексних планів просторового розвитку територій. Проте, незважаючи на нормативно-правове закріплення процедури СЕО, її практична реалізація часто носить формальний характер, що знижує ефективність врахування екологічних обмежень та ризиків.

Особливої актуальності набуває проблема недостатнього врахування природозаповідних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у процесах СЕО. Об'єкти ПЗФ, які повинні виступати базовими елементами екологічної мережі, нерідко розглядаються ізольовано від загальної структури просторового планування або враховуються частково чи декларативно. Ще більш складною є ситуація з елементами охоронюваних ландшафтів, що не мають чітко визначеного правового статусу, але виконують важливі екосистемні функції – такими як водоохоронні території, природні зелені коридори, лучні та болотні комплекси, прибережні захисні смуги тощо.

Актуальність дослідження. Відсутність системного підходу до ідентифікації, оцінювання та інтеграції таких територій у процедури СЕО призводить до фрагментарності екологічного аналізу, недооцінки кумулятивних ефектів господарської діяльності та прийняття рішень, які можуть мати довгострокові негативні наслідки для довкілля. Крім того, обмежене використання сучасних інструментів просторового аналізу, зокрема геоінформаційних систем, ускладнює процес формування повної та достовірної екологічної бази даних для проведення СЕО.

Таким чином, виникає науково-практична проблема необхідності вдосконалення підходів до врахування природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у системі стратегічної екологічної оцінки документів планування територіальних громад. Це потребує розробки комплексних методичних рішень, спрямованих на інтеграцію ландшафтного та екосистемного підходів у процедури СЕО, підвищення рівня їх аналітичної обґрунтованості та забезпечення реального впливу екологічних факторів на процес прийняття управлінських рішень.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями.

Авторський доробок у межах дослідження спрямований на вирішення актуальних наукових і прикладних завдань у сфері екологічно збалансованого просторового розвитку територіальних громад в умовах децентралізації та реформування системи управління природокористуванням в Україні. Зокрема, результати дослідження безпосередньо пов'язані з реалізацією державної політики у сфері охорони довкілля, збереження біорізноманіття, формування національної екологічної мережі та впровадження механізмів стратегічної екологічної оцінки у процеси планування територій.

Наукова складова роботи полягає у розвитку методичних підходів до інтеграції природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у процедури СЕО документів державного планування, що відповідає сучасним концепціям ландшафтного та екосистемного підходів. Запропоновані підходи сприяють удосконаленню теоретичних засад екологічної оцінки, зокрема в частині врахування просторової структури територій, кумулятивних ефектів впливу та взаємозв'язків між природними компонентами [2].

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх застосування органами місцевого самоврядування, розробниками містобудівної документації, а також фахівцями у сфері екологічного планування при підготовці звітів про СЕО, стратегій розвитку територіальних громад, комплексних планів просторового розвитку територій та інших документів планування. Використання запропонованих підходів дозволить підвищити якість екологічного аналізу, забезпечити більш повне врахування природоохоронних обмежень, а також мінімізувати ризики прийняття управлінських рішень, що можуть мати негативні наслідки для довкілля.

Крім того, результати дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення нормативно-методичного забезпечення проведення СЕО, а також при розробці навчальних програм і підготовці фахівців у галузі екології, географії та просторового планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтеграції екологічних чинників у процеси територіального планування та розвитку громад є предметом активних досліджень у вітчизняній і зарубіжній науці. Значна увага приділяється стратегічній екологічній оцінці (СЕО) як інструменту забезпечення сталого розвитку та врахування екологічних обмежень у документах державного планування.

У працях українських науковців розкрито теоретичні засади СЕО та її роль у системі просторового планування, зокрема в умовах децентралізації. Дослідники наголошують на необхідності інтеграції екологічних вимог у стратегії розвитку територіаль-

них громад і містобудівну документацію, а також підкреслюють значення СЕО як механізму запобігання негативним екологічним наслідкам [3, 1].

Окремі дослідження присвячені методичним аспектам проведення СЕО, включаючи формування інформаційної бази, оцінювання стану довкілля та прогнозування впливів. Наголошується на доцільності застосування геоінформаційних систем і просторового аналізу для підвищення обґрунтованості екологічних рішень. Водночас у наукових роботах розглядається ландшафтний підхід як основа екологічно орієнтованого планування територій.

Разом із тим аналіз публікацій свідчить, що питання комплексного врахування природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у процедурах СЕО розроблені недостатньо. У більшості випадків вони розглядаються фрагментарно або без урахування їх ролі в екологічній мережі та формуванні просторової структури територій [5].

Таким чином, існує потреба у подальших дослідженнях, спрямованих на вдосконалення методичних підходів до інтеграції природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у систему стратегічної екологічної оцінки документів планування територіальних громад.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених питанням СЕО та екологізації просторового планування, низка важливих аспектів залишається недостатньо розробленою. Зокрема, відсутній цілісний науково-методичний підхід до системної інтеграції природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у процедури СЕО документів планування територіальних громад [7].

Недостатньо дослідженими залишаються питання ідентифікації та класифікації елементів охоронюваних ландшафтів, які не мають чітко визначеного правового статусу, але виконують важливі екосистемні функції. Відсутність уніфікованих підходів до їх врахування у процесах екологічної оцінки призводить до фрагментарності аналізу та недооцінки їх значення для забезпечення екологічної стійкості територій.

Потребує подальшого наукового обґрунтування питання врахування просторових взаємозв'язків між об'єктами природно-заповідного фонду та іншими елементами екологічної мережі, зокрема у контексті оцінювання кумулятивних та довгострокових впливів планованої діяльності. Недостатньо опрацьованими є також підходи до інтеграції ландшафтного та екосистемного підходів у процедури СЕО [4].

Окремою проблемою залишається обмежене використання сучасних інструментів просторового аналізу, зокрема геоінформаційних систем, що ускладнює формування повної, достовірної та актуальної інформаційної бази для проведення СЕО. Водночас практична реалізація СЕО часто має фор-

мальний характер, що знижує її ефективність як інструменту екологічного управління.

Новизна. Наукова новизна дослідження полягає у розвитку теоретико-методичних підходів до врахування природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у системі СЕО документів планування територіальних громад.

Уперше запропоновано комплексний підхід до інтеграції об'єктів природно-заповідного фонду та елементів охоронюваних ландшафтів, у тому числі тих, що не мають чітко визначеного правового статусу, у процедури СЕО на основі поєднання ландшафтного та екосистемного підходів [2].

Удосконалено методичні підходи до ідентифікації, класифікації та оцінювання елементів охоронюваних ландшафтів у процесі стратегічної екологічної оцінки, з урахуванням їх просторової структури, функціонального значення та ролі у формуванні екологічної мережі територій.

Дістали подальшого розвитку підходи до застосування геоінформаційних систем у процедурах СЕО, зокрема в частині аналізу просторових взаємозв'язків, оцінювання кумулятивних ефектів та формування екологічно обґрунтованих рішень у документах планування територіальних громад.

Запропоновані наукові положення створюють підґрунтя для підвищення ефективності СЕО як інструменту екологічного управління територіальних громад.

Методологічне або загальнонаукове значення. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, спрямованих на визначення ролі природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у системі СЕО документів планування територіальних громад. Інформаційною базою слугували нормативно-правові акти України у сфері охорони навколишнього природного середовища та СЕО, матеріали містобудівної документації, зокрема генеральні плани населених пунктів, комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад і стратегії їх розвитку, а також дані державного земельного кадастру, публічної кадастрової карти та відомості про об'єкти природно-заповідного фонду. Додатково використано відкриті геопросторові дані, картографічні матеріали та результати попередніх наукових досліджень.

У процесі дослідження застосовано системний підхід, що дозволив узагальнити теоретичні засади СЕО та визначити функціональне місце природоохоронних територій у структурі просторового планування. Порівняльний аналіз використано для оцінки ступеня врахування цих територій у різних видах планувальної документації, тоді як картографічний метод забезпечив візуалізацію їх просторового розміщення. Геоінформаційний аналіз дав змогу інтегрувати різномірні просторові дані, здійснити накладання тематичних шарів та виявити зони

потенційних екологічних конфліктів, пов'язаних із планованою господарською діяльністю.

Оцінювання екологічної чутливості територій здійснювалося із застосуванням методу інтегральної оцінки, що передбачає врахування сукупності показників, зокрема площі природоохоронних територій, ступеня їх фрагментації, рівня антропогенного навантаження, а також гідрологічних і ландшафтних характеристик. Для забезпечення порівнюваності показників використано процедуру їх нормування за методом мін-макс перетворення, тоді як вагові коефіцієнти визначалися на основі експертного оцінювання з урахуванням значущості окремих факторів у формуванні екологічного стану територій [6].

У межах дослідження оцінювання екологічної чутливості територій територіальних громад здійснювалося на основі інтегрального підходу, що передбачає агрегування нормованих показників, які характеризують стан природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів. Інтегральний показник екологічної чутливості території визначався як зважена сума окремих параметрів:

$$I_e = \sum_{i=1}^n w_i \cdot x_i$$

де I_e — інтегральний показник екологічної чутливості території;

w_i — ваговий коефіцієнт i -го показника;

x_i — нормоване значення i -го показника;

n — кількість показників.

Для інтерпретації отриманих значень інтегрального показника застосовано шкалу екологічної чутливості територій:

- 0,00–0,25 — низька чутливість;
- 0,26–0,50 — помірна чутливість;
- 0,51–0,75 — підвищена чутливість;
- 0,76–1,00 — висока чутливість.

Система показників, використаних для розрахунку інтегрального індексу, наведена у таблиці 1.

Запропонований методичний підхід дозволяє комплексно врахувати як кількісні, так і якісні характеристики територій, що є особливо важливим у процесі стратегічної екологічної оцінки. Його застосування сприяє об'єктивізації прийняття управлінських рішень, дозволяє виявляти екологічно вразливі ділянки та формувати обґрунтовані обмеження щодо використання територій у документах планування територіальних громад.

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації системи просторового планування та управління територіальним розвитком особливого значення набуває інтеграція екологічних пріоритетів у процесі прийняття стратегічних рішень на рівні територіальних громад. Одним із ключових інструментів забезпечення такої інтеграції є СЕО, яка дозволяє враховувати потенційні впливи на довкілля ще на етапі розроблення документів державного планування. У цьому контексті природоохоронні території та елементи охоронюваних ландшафтів виступають не лише як об'єкти збереження, але і як структуроутворюючі компоненти екологічного каркасу території, що визначають екологічні обмеження та можливості її подальшого розвитку [8].

Природоохоронні території, представлені об'єктами ПЗФ різних категорій, формують основу різнорівневої екологічної мережі та забезпечують збереження природних екосистем, біотичного та ландшафтного різноманіття. Їх просторове розміщення, площа, ступінь ізольованості та функціональні характеристики безпосередньо впливають на формування екологічної стійкості територій. Водночас ефективність їх функціонування значною мірою залежить від наявності екологічних коридорів та буферних зон, роль яких виконують елементи охоронюваних ландшафтів, що не завжди мають формалізований правовий статус.

До таких елементів належать водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, лісові масиви, поєззахисні лісосмуги, природні лучні та болотні

Таблиця 1

Система показників оцінювання екологічної чутливості територій у контексті СЕО

№	Показник	Позначення	Одиниця виміру	Характер впливу	Орієнтовна вага
1	Частка територій ПЗФ	X_1	%	прямий	0,20
2	Щільність зелених насаджень	X_2	га/км ²	прямий	0,15
3	Рівень фрагментації природних ландшафтів	X_3	коэф.	обернений	0,15
4	Рівень антропогенного навантаження	X_4	бали	обернений	0,20
5	Наявність водоохоронних зон і прибережних захисних смуг	X_5	%	прямий	0,10
6	Ландшафтне різноманіття	X_6	індекс	прямий	0,10
7	Ступінь урбанізації території	X_7	%	обернений	0,10

комплекси, а також урбанізовані зелені зони. Вони забезпечують просторову зв'язність екосистем, виконують функції природних фільтрів, регулюють гідрологічний режим територій та сприяють підтриманню сприятливих мікрокліматичних умов. У межах територіальних громад такі елементи часто зазнають трансформації під впливом господарської діяльності, що зумовлює необхідність їх обов'язкового врахування у процедурах СЕО [7].

Інтеграція природоохоронних територій у систему СЕО передбачає їх врахування на всіх етапах підготовки та реалізації документів планування. На початковому етапі, пов'язаному з визначенням обсягу СЕО, здійснюється інвентаризація об'єктів ПЗФ та елементів охоронюваних ландшафтів із використанням геоінформаційних технологій. Це дозволяє сформувати просторову базу даних, яка відображає екологічний каркас території та слугує основою для подальшого аналізу.

На етапі підготовки звіту СЕО особлива увага приділяється оцінюванню впливу планованої діяльності на природоохоронні території. Такий аналіз включає визначення прямих, опосередкованих та кумулятивних впливів, оцінку ризиків фрагментації екосистем, порушення міграційних шляхів видів, зміни гідрологічного режиму та деградації природних комплексів. Важливим є також аналіз альтернативних варіантів розвитку території з урахуванням екологічних обмежень, що дозволяє обрати найбільш збалансоване рішення.

Ключовим елементом удосконалення процедур СЕО є застосування кількісних методів оцінювання, зокрема інтегральних показників екологічної чутливості територій. Використання таких показників забезпечує об'єктивізацію процесу оцінювання та дозволяє порівнювати різні територіальні одиниці за рівнем екологічного ризику. У поєднанні з геоінформаційним аналізом це дає можливість ідентифікувати зони з підвищеною екологічною вразливістю, які потребують встановлення особливого режиму використання або обмеження господарської діяльності.

Практичне застосування запропонованого підходу передбачає проведення просторового зонування території громади з виділенням функціональних зон різного рівня екологічної чутливості. Зокрема, території з високим значенням інтегрального показника повинні розглядатися як зони пріоритетної охорони, де будь-яка господарська діяльність має бути суттєво обмежена або заборонена. Натомість території з низьким рівнем чутливості можуть використовуватися для розвитку інфраструктури за умови дотримання екологічних стандартів.

Особливого значення набуває врахування природоохоронних територій у процесі прийняття управлінських рішень, що здійснюється після завершення процедури СЕО. Результати оцінювання повинні бути інтегровані у містобудівну документацію та

стратегії розвитку територіальних громад у вигляді конкретних обмежень, рекомендацій та заходів щодо охорони довкілля. Це включає встановлення охоронних зон, регламентацію використання земель, відновлення деградованих екосистем та розвиток екологічної інфраструктури.

Практичне застосування запропонованих підходів доцільно продемонструвати на прикладі Новобілоуської територіальної громади (Чернігівський район, Чернігівська область), яка характеризується наявністю різноманітних природних ландшафтів, зокрема лісових масивів, заплавної території долини річки Десна, лучних і водно-болотних комплексів. Просторова структура громади сформована під впливом природно-гідрологічних чинників, що обумовлює підвищену екологічну чутливість окремих її ділянок.

У межах громади важливими елементами екологічного каркасу виступають території долини річки Десна, які виконують функції природного регулятора гідрологічного режиму, акумуляції поверхневого стоку та підтримання біорізноманіття. Водночас ці території є вразливими до антропогенного впливу, зокрема внаслідок розорювання, забудови та нераціонального природокористування. У структурі землекористування громади також значну частку займають сільськогосподарські угіддя, що формують додаткове навантаження на природні екосистеми та сприяють їх фрагментації.

Застосування геоінформаційного аналізу дозволило ідентифікувати основні категорії об'єктів ПЗФ та умовно охоронюваних територій у межах громади, до яких віднесено лісові насадження, прибережні захисні смуги, водно-болотні угіддя та природні лучні комплекси. На основі накладання тематичних шарів було визначено зони потенційних екологічних конфліктів, зокрема ділянки перетину сільськогосподарського використання із заплавними територіями та зонами підвищеної гідрологічної вразливості.

Розрахунок інтегрального показника екологічної чутливості для території громади засвідчив значну просторову диференціацію цього показника. Найвищі значення характерні для заплавної ділянки річок Білоус, Стрижень та прилеглих водно-болотних угідь, що обумовлено високим рівнем біорізноманіття, складною гідрологічною структурою та низькою стійкістю до антропогенних впливів. Території із середнім рівнем чутливості представлені переважно лісовими масивами та ділянками з частково трансформованими природними ландшафтами. Низький рівень екологічної чутливості характерний для інтенсивно освоєних сільськогосподарських угідь та урбанізованих територій.

Отримане значення інтегрального показника екологічної чутливості для території Новобілоуської територіальної громади становить 0,545, що відповідає підвищеному рівню екологічної чутливості. Це свідчить про наявність значного природоохоронного

Таблиця 2

**Розрахунок інтегрального показника екологічної чутливості території
(на прикладі Новобілоуської територіальної громади)**

№	Показник	Позначення	Фактичне значення X_i	Нормоване значення x_i	Вага w_i	Зважене значення $w_i \times x_i$
1	Частка територій ПЗФ	X_1	12,5 %	0,63	0,20	0,126
2	Щільність зелених насаджень	X_2	18,2 га/км ²	0,61	0,15	0,092
3	Фрагментація ландшафтів	X_3	0,48	0,52	0,15	0,078
4	Антропогенне навантаження	X_4	0,65	0,35	0,20	0,070
5	Водоохоронні території	X_5	9,8 %	0,49	0,10	0,049
6	Ландшафтне різноманіття	X_6	0,72	0,72	0,10	0,072
7	Ступінь урбанізації	X_7	14,3 %	0,58	0,10	0,058
	Всього				1,00	0,545

потенціалу території, а також про необхідність обмеження інтенсивного господарського освоєння окремих ділянок, насамперед у межах заплавної території долини річки Десни та суміжних водно-болотних угідь.

Аналіз структури інтегрального показника показує, що найбільший внесок у формування екологічної чутливості мають показники частки природно-заповідного фонду та щільності зелених насаджень, що підтверджує важливу роль природних екосистем у забезпеченні екологічної стійкості території. Водночас відносно низькі значення нормованих показників антропогенного навантаження та фрагментації свідчать про наявність потенційних ризиків деградації ландшафтної структури.

Отримані результати дозволили провести функціональне зонування території громади з виділенням зон пріоритетної охорони, регульованого використання та господарського освоєння, зокрема, заплавної території та водно-болотні комплекси віднесено до зон суворого екологічного контролю, де рекомендовано обмежити будь-яку діяльність, що може призвести до зміни гідрологічного режиму або деградації природних екосистем. Для лісових масивів доцільним є впровадження режиму сталого природокористування, тоді як на сільськогосподарських землях рекомендовано застосування ґрунтозахисних технологій та створення екологічних буферних зон.

Інтеграція зазначених результатів у процедури стратегічної екологічної оцінки документів планування Новобілоуської територіальної громади дозволяє підвищити обґрунтованість планувальних рішень, мінімізувати ризики негативного впливу на довкілля та забезпечити збереження ключових елементів екологічного каркасу.

Таким чином, природозаповідні території та елементи охоронюваних ландшафтів виступають ключо-

вими компонентами екологічного каркасу територій, інтеграція яких у процедури стратегічної екологічної оцінки забезпечує підвищення екологічної обґрунтованості планувальних рішень. Використання комплексного підходу, що поєднує просторовий аналіз, інтегральне оцінювання та принципи ландшафтного планування, дозволяє мінімізувати негативний вплив на довкілля та сприяє реалізації концепції сталого розвитку територіальних громад.

Головні висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що природоохоронні території та елементи охоронюваних ландшафтів є ключовими структуроутворюючими компонентами екологічного каркасу територій і повинні розглядатися як базовий елемент у системі стратегічної екологічної оцінки документів планування територіальних громад. Встановлено, що їх інтеграція у процедури СЕО забезпечує підвищення екологічної обґрунтованості планувальних рішень, сприяє мінімізації негативного впливу господарської діяльності та створює передумови для досягнення збалансованого розвитку територій.

Доведено, що сучасна практика проведення СЕО в Україні характеризується недостатнім рівнем врахування як об'єктів природно-заповідного фонду, так і елементів охоронюваних ландшафтів, що не мають чітко визначеного правового статусу, але виконують важливі екосистемні функції. Це зумовлює необхідність впровадження комплексного підходу, який передбачає поєднання ландшафтного, екосистемного та просторово-аналітичного підходів у межах процедури СЕО.

Запропонований у роботі методичний підхід до оцінювання екологічної чутливості територій на основі інтегрального показника дозволяє кількісно врахувати вплив ключових природних і антропогенних факторів, забезпечує об'єктивізацію процесу

оцінювання та створює основу для порівняльного аналізу різних територій. Використання нормування показників та експертного визначення вагових коефіцієнтів дозволяє адаптувати методіку до конкретних умов територіальних громад та підвищує її прикладну цінність.

На прикладі Новобілоуської територіальної громади встановлено, що інтегральний показник екологічної чутливості території відповідає підвищеному рівню, що зумовлено значною часткою природних ландшафтів, наявністю заплавної території річок басейну Десни та водно-болотних угідь, а також впливом антропогенного навантаження, пов'язаного із сільськогосподарським освоєнням території. Просторовий аналіз дозволив ідентифікувати зони з різним рівнем екологічної чутливості та обґрунтувати доцільність їх функціонального зонування з виділенням територій пріоритетної охорони, регульованого використання та господарського освоєння.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при розробці стратегій розвитку територіальних громад, комплексних планів просторового розвитку та іншої містобудівної документації, а також у вдосконаленні процедур СЕО. Запропонований підхід дозволяє формувати науково обґрунтовані рекомендації щодо встановлення екологічних обмежень, оптимізації структури землекористування, збереження біорізноманіття та підвищення екологічної безпеки територій.

Отже, інтеграція природоохоронних територій та елементів охоронюваних ландшафтів у систему СЕО є необхідною умовою ефективного управління

територіальним розвитком на засадах сталості. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розробку геоінформаційних моделей підтримки прийняття рішень, удосконалення методів оцінювання кумулятивних впливів, а також розширення практики застосування інтегральних показників із урахуванням регіональних природно-географічних особливостей та екологічних процесів.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані органами місцевого самоврядування та розробниками містобудівної документації при підготовці стратегій розвитку територіальних громад, комплексних планів просторового розвитку та звітів про стратегічну екологічну оцінку (СЕО). Запропоновані підходи забезпечують більш повне врахування природоохоронних територій і елементів охоронюваних ландшафтів, підвищують якість екологічного аналізу та обґрунтованість управлінських рішень.

Практичне застосування результатів сприятиме зниженню екологічних ризиків, збереженню біорізноманіття та формуванню цілісної екологічної мережі на рівні громад. Отримані напрацювання можуть бути використані для вдосконалення методичного забезпечення СЕО, розробки рекомендацій щодо інтеграції ландшафтного підходу та впровадження геоінформаційних систем у процеси планування.

Крім того, результати дослідження можуть застосовуватися у навчальному процесі та подальших наукових розробках у сфері екологічного планування.

Література

1. Карпенко Ю.О., Свердлов В.О. Параметри навколишнього середовища як базові компоненти формування звітних документів стратегічної екологічної оцінки технічної документації територіальних громад. *Український журнал природничих наук*. 2025. № 14. С. 328–336. <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.14.2025.30>
2. Карпенко Ю.О., Свердлов В.О. Реалізація цілей сталого розвитку в акценті на регіональні екологічні проблеми. *Український журнал природничих наук*. 2025. № 12. С. 361–370. <https://doi.org/10.32782/naturaljournal.12.2025.36>
3. Кононенко І. Державна екологічна політика в умовах децентралізації влади в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2(27). С. 67–74. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).67-74](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).67-74)
4. Методичні рекомендації із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування. [Електронний ресурс]. URL: https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/nakaz_CEO_296.pdf (дата звернення: 09.04.2026).
5. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 13.10.2025). Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення: 08.04.2026).
6. Стратегічна екологічна оцінка комплексного плану. [Електронний ресурс]. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/819/SEO_ready.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 16.04.2026).
7. Rudenko L.H. experience of strategic environmental assessment in the planning process in Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*. 2016. Vol. 2016, №2. P.03–12. URL: <https://doi.org/10.15407/ugz2016.02.003> (date of access: 01.04.2026).
8. Strategic ecological assessment of Ukraine's Reconstruction Projects – Ecoclub Rivne is an environmental NGO. [Електронний ресурс]. URL: https://ecoclubrivne.org/en/sea-changes-to-the-law/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 23.04.2026)

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026